
«Laye»: els intel·lectuals i el compromís*

per Barry Jordan

En començar la dècada dels cinquanta a Espanya tot just es fa notar una nova oposició intel·lectual al règim, la qual trobava el camí obert per la diquem-ne liberalització empresa el 1951. Tant el desenrotllament d'aquesta nova *intelligentsia* en l'oposició com els efectes d'una conjuntura favorable per a la seva aparició han estat analitzats en altres llocs i no em sembla oportú de repetir la feina feta.¹ Tanmateix, hi ha alguns factors connectats amb l'emergència d'aquesta oposició intel·lectual que em semblen pertinents per a l'anàlisi de «Laye» i per al que aquesta representa en la seva època.

Un primer punt és que l'oposició intel·lectual naixent —deixo de banda l'oposició política com un tot— no estava en condicions d'expressar-se obertament ni de fer ús de plataformes pròpies. En paraules de Ridruejo, «los

* Aquest article forma part originalment del capítol III d'una tesi, en curs d'elaboració, sobre la novella espanyola de postguerra. Dins el conjunt de la tesi, el propòsit bàsic en estudiar «Laye» és oferir una anàlisi de les formes mitjançant les quals els intel·lectuals joves i rebels (ara en diríem contestataris) dels anys cinquanta palesaven el seu refús del sistema polític i cultural del règim establert i provaven d'obrir-se camins instrumentalitzant una publicació oficial. El meu estudi és més aviat una lectura de la seva evolució ideològica i no pretén sinó encetar un tema fins ara poc explorat. No ofereixo, doncs, una història convencional i erudita de «Laye» amb tots els detalls de rigor, per la qual cosa demano la indulgència del lector. Com la hi demano per les insuficiències de l'adaptació del material original a les exigències naturals d'un lector català; el text conserva encara bona part de les característiques d'un treball acadèmic, amb una orientació determinada que no deixa massa lloc als temes específicament catalans.

1. Vegeu, per exemple, Gino GERMANI, *Political socialization of youth in fascist regimes. Italy and Spain*, a HUNTINGTON i MOORE (eds.), *Authoritarian politics in modern society* (Nova York 1970), ps. 339-379; també José MARAVALL, *Dictatorship and political dissent. Workers and students in Franco's Spain* (Londres 1978), capítols 5-7, ps. 98-164; i Joan Lluís MARFANY, *Notes sobre la novella espanyola de postguerra. II, «Els Marges»*, núm. 11 (1977), ps. 6-12.

órganos de difusión que no eran oficiales estaban oficializados de hecho, como lo estaban las escuelas, los colegios y la universidad.² En aquesta situació, no ens ha de sorprendre de trobar publicacions «oficial(itzade)s», sobretot revistes, en les quals s'infiltra gent no identificada amb el sistema a fi d'utilitzar-les. És a dir, gent que era en el procés d'evolucionar cap a actituds d'oposició o bé que ja era a l'oposició. Aquesta tendència va trobar facilitats a les publicacions oficials, en particular a les revistes del SEU, perquè els jerarques del SEU, per la seva condició de promotors d'una cultura jove, dinàmica i oficial, de la qual depenia el seu èxit en el càrrec, havien d'acceptar i de permetre un cert marge de maniobra a les revistes i als seus col·laboradors. No pas cegament, això és ben clar, sinó a base de laboriosos pactes i dificultoses concessions.³ El problema era que tal espai de maniobra permetia també la desviació i la dissidència. N'és una prova, em sembla, la curta vida que sovint menaven algunes revistes oficials, quan ensopegaven amb els límits de l'heterodòxia ideològica permesa pel règim. Quant a les altres publicacions, la situació era prou diferent, perquè havien de sotmetre als capricis del censor extern les línies i els objectius de la seva política editorial. Allò que preocupava la censura dels anys cinquanta i encara fins a la llei de Fraga, i fins i tot després, era per damunt de tot mantenir l'ortodòxia.⁴ És clar que, exceptuades algunes zones intocables força òbvies, l'ortodòxia era molt indefinida i, com a conseqüència, susceptible d'interpretació, la qual, al seu torn, depenia en darrer terme de l'actitud particular de cada censor. Precisament en aquesta incoherència i inseguretat rau la força de la censura, però també una possible feblesa. L'arbitrarietat produïa una mena de port franc, el qual fet permetia als editors d'arriscar-se i posar a prova els límits oficials publicant material «difícil» en potència. Això no ens ha de fer oblidar els efectes paralitzadors de l'autocensura o de les sancions oficials; només ens ha de permetre de fer evident que a les revistes hi havia un petit marge de maniobra pel que feia a la política editorial.

Aquesta mateixa capacitat de maniobra en publicar té relació amb l'anomenada liberalització del 1951, la qual la va fer possible, segons sembla. Marfany ha comentat amb molta agudesesa aquesta relació i no tinc cap intenció de repetir la seva anàlisi en detall aquí.⁵ Marfany sosté que el mateix terme és òbviament perillós i molt desorientador, atès que només es pot aplicar amb precisió als canvis efectuats en el terreny econòmic al començament de la dècada dels cinquanta i que representa, en una perspectiva més àmplia, la consolidació del règim, la qual cosa li permet de jugar la carta «liberal». Però, al seu torn, aquesta carta només fa sentit en la realitat si pensem en l'entrada de Ruiz Giménez al ministeri d'educació, el desplaçament de l'Opus de la seva posició de domini en la jerarquia educativa i l'intent d'escometre un cert nombre de petites reformes de manera molt gradual. Sense que puguem par-

2. Dionisio RIDRUEJO, *La vida intelectual española en el primer decenio de la postguerra*, «Triunfo», núm. 507, extra (17-vi-1972), p. 72.

3. MARFANY, *Notes*, p. 11, nota 21.

4. Vegeu F. AREAL, *La libertad de prensa en España (1938-1971)* (Madrid 1971), sobretot ps. 35-36; J. HOLLYMAN, *The press and censorship in Franco Spain*, «Iberian Studies», III, núm. 2 (1974), ps. 60-69; Manuel L. ABELLÁN, *Censura y práctica censoria*, «Sistema», núm. 22 (1978), ps. 29-52; *Análisis cuantitativo de la censura bajo el franquismo (1955-1976)*, «Sistema», núm. 28 (1979), ps. 75-89; i també *Sobre censura. Algunos aspectos marginales*, «Cuadernos de Ruedo Ibérico», núms. 49/50 (1976), ps. 125-139.

5. MARFANY, *Notes*, p. 8.

lar de liberalització en termes absoluts, el ministeri Ruiz Giménez i les seves bones intencions, més que no els resultats pràctics, poden explicar-nos un cert ambient, més psicològic que no real, en què els responsables d'algunes publicacions van gosar d'arriscar-se una miqueta. Naturalment, això ja no sembla tan clar si recordem que, quan Ruiz Giménez era nomenat ministre d'educació, Arias Salgado era nomenat ministre d'informació i turisme.

En la situació tot just descrita, s'escau una evolució pel que fa a les revistes, evolució que Mainer potser exagera en qualificar d'«una brillante ofensiva cultural de publicaciones liberalizadoras».⁶ És cert que en acabar-se la dècada dels quaranta algunes revistes havien començat a temptejar, amb molta cautela, els límits de l'ortodòxia oficial i a restablir contactes amb la tradició cultural fins aleshores suprimida. Revistes com «Ínsula» o «Índice» es proposen aquest objectiu.⁷ Els primers anys cinquanta veuen l'aparició de dues revistes, totes dues de Barcelona, que s'afegeixen a l'operació de rescat en procés i demostren preocupacions noves. «El Ciervo», sufragada per la secció juvenil de l'Asociación Católica Nacional de Propagandistas i dirigida per Lorenzo Gomis, va sortir al carrer per primera vegada el 30 de juny de 1951. Aglutinava una sèrie de joves catòlics amb preocupacions socials molt considerables i un cert inconformisme tolerat. Destinada sobretot als estudiants d'universitat, la revista volia oferir-los «el testimonio del catolicismo exigente, antibeato, inconformista, abierto a todos los problemas del momento». Alhora que es feia ressò de les frustracions dels militants del SEU davant d'una universitat apàtica i rígida, l'inconformisme d'«El Ciervo» anava «en contra de la falta de nervio de nuestros actuales universitarios». Representava, doncs, «la gran cruzada de los católicos» per a la consecució de la justícia social.⁸ Feina per a la qual reconeixien la necessitat d'una *élite* universitària amb inquietuds socials i, com a conseqüència, la superació de l'abisme entre l'intel·lectual i el «poble». La preocupació d'«El Ciervo» pels problemes de la classe obrera, *la cuestión obrera*, també és constant; la revista prepara i publica, per exemple, enquestes sobre les actituds dels obrers en la vida quotidiana; fins gosa sostenir la necessitat d'una tímida reforma agrària.⁹ No cal insistir gaire en el fet que «El Ciervo» resulta més aviat contradictori en els seus propòsits, atès que no acaba d'adir-se la seva visió paternalista de la classe obrera amb la retòrica i els principis del nacionalcatolicisme.

6. José Carlos MAINER, *Falange y literatura* (Barcelona 1971), p. 62.

7. «Ínsula» (fundada el 1946) és un bon exemple. Del 1948 ençà va alliberar-se lentament de les servituds ideològiques i va emprendre la feina de recuperar i divulgar els intel·lectuals republicans, fins aleshores condemnats al silenci (per exemple, José Domingo i Ricardo Muñoz Suay). L'afany de reconciliació es fa palès amb la veneració creixent per la generació del 27 i en els homenatges que dedicaren als poetes exiliats. No és menys remarcable l'atenció prestada a la literatura catalana al número 95 (15-xi-1953), que li estava dedicat i incloïa col·laboracions de Carles Riba, Vicente Aleixandre, J. M. Castellet, Julián Marías, Salvador Espriu, Paulina Crusat, Josep Carner, Joan Ferraté i Gabriel Ferrater. «Índice de Artes y Letras» (fundada el 1945) va esdevenir des del setembre de 1951, en què va adquirir-la Fernández Figueroa, una revista més o menys crítica i inconformista, la qual cosa no va impedir que el seu confusionalisme ideològic fes impossible una línia coherent; vegeu Elías Díaz, *El pensamiento español, 1939-1973* (Madrid 1974), p. 58.

8. Editorial, «El Ciervo», núm. 1 (30-vi-1951), p. 1.

9. *Diez puntos programáticos*, «El Ciervo», núm. 2 (15-xi-1951), ps. 1 i 5. Per a les enquestes, vegeu el núm. 9 (xi-1952), p. 4.

«Revista», pagada i en els primers temps dirigida per l'industrial Albert Puig i Palau, va aparèixer per primera vegada el 17 d'abril de 1952,¹⁰ i es basava sobretot en la constant col·laboració professional de Dionisio Ridruejo en la seva producció. «Revista» va ser (i com a document és encara) important perquè va aglutinar en la mateixa publicació uns quants intel·lectuals falangistes, alguns dels quals eren en curs de revisar les seves posicions polítiques i d'evolucionar cap a posicions més obertes i tolerants. Aquest sembla que és el cas, si més no, de Ridruejo, el qual, des de les pàgines de «Revista», va provar de llançar ponts als vençuts de la guerra civil, inclosos els catalanistes. Aquesta actitud de mà oberta es palesa a diversos articles, però sobretot en l'eloqüent expressió del primer número de «Revista».¹¹ L'editorial de Ridruejo, intitulat *Excluyentes y comprensivos*, ha estat considerat per Elías Díaz com la declaració fonamental d'un moviment liberal encapçalat per un dels intel·lectuals més importants del règim, en plena rebellia ja quan començava a publicar-se «Revista».¹²

En aquest text, Ridruejo s'ocupava del problema de superar les divisions creades per la guerra civil. En oposició a la «*mentalidad excluyente*» dels reaccionaris intransigents (exemplificada per un Calvo Serer i la seva defensa d'una Espanya *sin problema*), Ridruejo proposa «*la comprensión del adversario*» a fi de «*salvar todo lo salvable [...], incorporar todo lo positivo y valioso*». Intencions semblants, ens recorda Marfany, les havien exposades el mateix Ridruejo i d'altres intel·lectuals falangistes al començ dels anys quaranta. Aleshores havien buscat de «*recuperar al enemigo*», però, com Marfany observa, «no com a representants d'ideologies diferents de la seva —com a tals, els recusaven de manera explícita—, sinó estrictament com a intel·lectuals».¹³ El 1952, tot remarcant «*los valores del adversario*», el procés de recuperació sembla que vol incorporar fins i tot la dimensió ideològica. Ara bé, de quina manera i en quins termes podien ser integrats i compresos els enemics del règim? Ridruejo sosté que aquesta «*actitud comprensiva*» ja era evident el dia de l'alliberament, com ell l'anomena, el 18 de juliol de 1936. Més encara, personificava aquesta actitud el mateix Franco, el qual, «*vencedor, rendidor, hereda los problemas de sus enemigos para resolverlos y no para escamotearlos*». Si ho entenem al peu de la lletra, no pot sinó resultar increïble i a penes tolerable aquest retrat de Franco com a redemptor messiànic enviat per a perdonar els pecats dels seus enemics i concedir-los l'absolució. Tanmateix, atesa la posició de Ridruejo en tant que intel·lectual influent, però en desgràcia amb el règim i *exiliat* a Catalunya, fa l'efecte que l'article és una crida, astutament elaborada, als cercles oficials. Diríem, doncs, que l'exaltació de les qualitats sublimes de Franco és una imposició tàctica, la imprescindible disfressa retòrica sota la qual era possible de proposar tolerància

10. Per a una síntesi breu, vegeu TORRENT-TASIS, *Història de la premsa catalana* (Barcelona 1966), vol. II, ps. 891-892.

11. Dionisio RIDRUEJO, *Excluyentes y comprensivos*, «Revista», núm. 1 (17-iv-1952), p. 5; també *Conciencia integradora de una generación*, «Revista», núm. 50 (26-iii-1953), p. 1; i *La culpa, a los intelectuales. Carta a Juan Aparicio*, «Revista», núm. 65 (9-vii-1953), p. 5. Trobareu una represa estrident dels ideals primers de José Antonio i una vindicació de la *revolución pendiente* a José Antonio presente, «Alcalá», núm. 21 (25-xi-1952), p. 1.

12. Elías DÍAZ, *Pensamiento*, p. 89.

13. Joan Lluís MARFANY, *Notes sobre la novella espanyola de postguerra. I*, «Els Marges», núm. 6 (1976), p. 54.

i comprensió per a l'altre bàndol. Això no obstant, és prou difícil de judicar fins a quin punt la tàctica de Ridruejo —si és que és una tàctica— representa el rebuig del seu falangisme. Allò que, al capdavant, compta és la crida al règim perquè reconegui la posició i els valors dels vençuts. Ridruejo, dins encara d'una ideologia falangista que ja fa crisi, és prou prespicaç en aquest respecte, perquè «*asumir e incorporar los valores del adversario [...] es menos peligroso que aplastarle o echarle al fuego con su razón entera*». Ridruejo es refereix, és clar, als efectes contraproductius de la repressió, bé que la seva proposta d'acceptació i incorporació (a què?) dels valors de l'enemic és força ambigua. Vol dir, potser, que cal permetre que existeixin diferents actituds i ideologies i que es disputin l'escena política? O vol dir, potser, que cal reconèixer-les per tal de buidar-les de contingut i de passada reforçar el *status quo*? És difícil respondre; però el que no podem negar és la disposició a contemporitzar i comprendre de Ridruejo, com quan, per exemple, va encetar un diàleg amb Carles Riba a les pàgines de «Revista», qualificat per Joaquim Molas com «un mínim reconeixement paraoficial de la situació catalana».

Els objectius i les iniciatives que trobem a revistes com «El Ciervo» i «Revista» suggereixen un corrent puixant de liberalització cultural. Això, fins a un cert punt, és veritat, sempre que ens referim en exclusiva als intents d'ampliar les opcions intel·lectuals a disposició de les revistes, les quals, al seu torn, proporcionarien la limitada base que faria possible la radicalització d'alguns joves intel·lectuals. Estimularia aquest procés el suport tàcit de figures com ara Ridruejo, encara influents i prestigioses en cercles oficials. Alhora, la radicalització dels joves acabaria actuant com a catalitzador de col·legues més grans a l'hora de revisar idees i posicions.

«Laye»

El primer número de «Laye» va sortir pel març de 1950 en forma de *boletín cultural*. Era una publicació oficial, dependent de la delegació provincial d'educació nacional del districte universitari de Catalunya i Balears. En tant que butlletí professional anava destinat als ensenyants de l'assetjat sector estatal; els lectors previsibles serien llicenciats en ciències o en lletres de la Universitat de Barcelona, tot i que arribà a aconseguir una petita audiència a la resta de l'estat, sobretot a Madrid. Tanmateix, «Laye» no va ser mai un simple butlletí professional; l'adjectiu «cultural» descriu probablement millor què representava la revista a l'inici i, ben cert, què va ser després.

«Laye» va començar essent una publicació mensual, però després del número 4 (juny de 1950) va perdre la regularitat i la seva aparició va fluctuar entre intervals d'un o dos mesos, excepte els números 19, 20, 22 i 23, que abastaven tres mesos. En conjunt, dels vint-i-quatre números de «Laye», vint-i-tres cobreixen un període de tres anys i mig; el número 24, corresponent

14. Joaquim MOLAS, *Presentació*, a *La literatura catalana sota el franquisme, 1939-1953*, «L'Avenç», núm. 6 (1977), p. 21. Pel que fa al diàleg entre Ridruejo i Riba, vegeu RIDRUEJO, *Poetas en la unidad*, «Revista», núm. 14 (17-VII-1952), p. 3; RIBA, *Carta abierta a Dionisio Ridruejo*, *ibid.*, núm. 16 (31-VII-1952), p. 3; RIDRUEJO, *En conversación con Carles Riba*, *ibid.*, núm. 20 (28-VIII-1952), p. 1. També val la pena de tenir en compte l'entrevista que va fer a Riba Santiago Albertí, publicada al núm. 38 (1-I-1953), p. 6.

als mesos de juliol-agost de 1953, va sortir el 1954. Fins al número 10, comprès aquest, la revista tenia 12 pàgines a tres o quatre columnes i un format de 35 x 25 cm, impresa en un paper de poca qualitat. A partir del número 11 el format esdevé el d'un quadern (20 x 13 cm, més o menys), amb pàgines a dues columnes i cobertes de paper més gruixut; amb la reducció de les dimensions va tenir un increment en el número de pàgines i una millora en la qualitat del paper; així, per exemple, el número 11 té més de 40 pàgines i els darrers números arriben a les 100.

Pel que fa a la distribució del material, és ben clara la divisió en dues parts fins al número 10: primer l'editorial i els articles importants, i a continuació una sèrie d'articles més curts sobre temes culturals diversos, als quals s'afegien col·laboracions externes i material «oficial». Després del número 10, en esdevenir un quadern, es va mantenir el mateix tipus d'organització, ara amb una titulació i estructuració més clares. Les dues seccions centrals eren numerades 1 i 2; una secció 3 aparegué a partir del número 16. La secció 1 reunia els articles més importants, el nombre dels quals oscil·lava, segons el número, entre quatre i nou; articles sobre educació, és clar, però ja des del principi també sobre filosofia, literatura, art, música i política. La secció 2 acollia notes més o menys fixes sobre les novetats de teatre, pintura, música i, més tard, cinema, a part ressenyes de llibres. En els últims números aparegué també creació literària (poesia i prosa originals i algunes traduccions), així com de tant en tant dibuixos i reproduccions de quadres (en relació amb algun article o amb total independència). La secció 3 constava en general de dues parts, amb els seus títols corresponents, *Entre Sol y Sol* i *La Sal hace la Espuma*, totes dues de contingut prou heterogeni: des de textos satírics i comentaris polítics a resums de discursos papals. Finalment, després del número 10, el material oficial (és a dir, la reproducció de discursos ministerials, d'articles d'altres publicacions, notícies de borses, premis, subsidis de viatge, etc.) fou relegat a les ben anomenades *páginas azules*, confinades al darrera de tot de la revista i molt diferenciades de les altres seccions.

A nivell local, la responsabilitat de la revista requeia en Eugenio Fuentes Martín, director nominal i delegat provincial d'educació a Barcelona. De fet, la responsabilitat de reunir i preparar el material per a la publicació corresponia a Francesc Farreras (i Valentí), falangista, cap del Seminario de Estudios Políticos a Barcelona i buròcrata del SEU. Per a la seva feina i per a determinar l'orientació política de la revista, disposava de l'ajuda de Ramon Viladàs; tots dos, segons Barral, «constituían entonces el misterioso motor de la inspiración política de la publicación».¹⁵

Per a la formació de l'equip de col·laboradors, Farreras va dur a «Laye» gent que, en alguns casos, tenia connexions falangistes força clares. Aquesta és certament la situació de Manuel Sacristán i Jesús Núñez i, encara que ell ho nega, penso que també la de Josep Maria Castellet.¹⁶ Amb tot, en els primers moments de la revista, aquests només tingueren el paper de col·labora-

15. Carlos BARRAL, *Años de penitencia* (Madrid 1973), p. 225.

16. Barral parla de «los jóvenes pensadores de procedencia más o menos falangista, Manolo Sacristán y José María Castellet», *Años*, p. 206; a la mateixa pàgina, en una nota, Barral assegura que «J. M. Castellet desmiente tal hipótesis por lo que a él respecta. Pero yo tenía esa impresión entonces».

dors, fins que més tard passaren a formar part del comitè de redacció.¹⁷ Castellet ho confirma i observa que, al número 17, la redacció, a més de Farre-ras, Viladàs, Sacristán, Núñez i ell mateix, comprenia també Juan Carlos García Borrón, Gabriel Ferrater, Joan Ferraté, Ramón Carnicer, Pedro Gómez de Santamaría i Josep Casanovas.¹⁸

Quant a col·laboradors habituals i ocasionals, trobem: Sacristán i García Borrón s'ocupen de filosofia; Castellet, de crítica literària; Gabriel Ferrater, de crítica i història de l'art; Joan Ferraté, de filologia, filosofia i poesia; Esteban Pinilla de las Heras (sovint amb el pseudònim d'«Arévaco»), de sociologia; Alfonso García Seguí i Jesús Ruiz, de cinema; José Montagut, assessor religiós del Movimiento, i Ramón Roquer, pvre., de religió. A més a més, «Laye» oferí un lloc a diversos poetes joves: Carlos Barral, Jaime Gil de Biedma, Jaime Ferrán, Alfredo Costafreda, Lorenzo Gomis i, al número 24, José Agustín Goytisolo. Les il·lustracions i els dibuixos eren de Josep Maria de Martín, Albert Ràfols Casamada, Josep Guinovart, Carme Serra i d'altres.

Política editorial

En termes de política editorial, «Laye» era conscient que la seva sortida era un repte i acceptava clarament un compromís amb el possible públic. A l'editorial del primer número llegim: «*La delegación de distrito de educación de Cataluña y Baleares, que recoge el importante sector de la enseñanza, [...] tiene hoy una feliz oportunidad para, a través de este nuevo elemento de comunicación con los profesionales afiliados [...] absolutamente independiente en su línea de expresión, proseguir la tarea de apoyar y defender sus intereses.*»¹⁹ En primera instància, la revista actuaria com un vehicle de les opinions i en particular de les queixes dels ensenyants del sector públic, que es consideraven oblidats pel Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats. Posava, en aquest sentit, un interès especial a demostrar que promovia una política de col·laboracions que podríem denominar (no sense imprecisió) de portes obertes a fi de mantenir la seva pretesa imatge «independent». Que alguna cosa hi havia, podem deduir-ho d'una nota, publicada al número 10, destinada a replicar a les sospites sobre l'ortodòxia de «Laye»; la nota admetia que el material publicat era molt divers i no sempre coherent, però defensava aquesta barreja, en aparença contradictòria, amb l'argument que la direcció no volia imposar cap línia als col·laboradors: «*[“Laye” publica todos los artículos que se le remiten [...] siempre que no contengan ataques a la religión, la patria o los principios fundamentales del estado.*»²⁰ Aquesta expressió tòpica de l'ortodòxia editorial podia tranquil·litzar o no els sospicats, però és clar que «Laye», sempre dependent en darrer terme de «*las directrices de las jerarquías*

17. Això és el que Castellet diu a Sergio Vilar, *Protagonistas de la España democrática. La oposición a la dictadura. 1939-1969* (París 1969), p. 297.

18. Segons escriu el mateix Castellet a *Breu història de la revista «Laye», «L'Avenc», núm. 6 (1977), p. 46*. He respectat en general la grafia dels noms, però en aquells casos en què un ús posterior m'ho permetia, he adoptat la grafia més recent; és, per exemple, el cas dels germans Ferraté o Ferrater: Joan Ferraté i Gabriel Ferrater.

19. «Laye», núm. 1 (març 1950), p. 1. A partir d'ara citaré la revista amb l'abreviatura *L*, seguida de les dades corresponents.

20. *L*, núm. 10 (desembre de 1950), p. 7.

permanentes», aconseguí per a la seva política editorial un marge de maniobra significatiu. Podem comprovar-ho en el tipus de crítica que determinats col·laboradors van realitzar dels mals del sistema educatiu: clericalització i privatització. Incansablement es refereixen a la «concesión catastrófica de la ley Sáinz Rodríguez», una inacabable font de greuges per als mestres de l'estat i en particular per als falangistes militants.²¹ Recalquen la degradació de l'educació pública en benefici dels interessos de l'Església, a la qual se'n fa clarament responsable.²² Cal no sorprendre's de trobar aquestes crítiques a «Laye»: la revista es presentava com a butlletí professional, i els seus components i la ideologia es remetien al falangisme triomfant; és simptomàtic, d'altra banda, que no es faci cap crítica seriosa del sistema d'ensenyament en si. Dit d'una altra manera, la intenció crítica d'alguns articles troba el seu contrapès en el dogmatisme i conformisme palesos d'altres, en els quals, per cert, l'única base de veritat i l'última fonamentació adduïdes són les paraules de José Antonio,²³ a propòsit de les quals no deixa de ser interessant d'observar que eren usades com a segura font d'autoritat i legitimació, tant pels probables dissidents com pels més entusiastes defensors del règim.

21. El nomenament de Sáinz Rodríguez com a ministre d'educació al primer govern del general Franco (gener-agost de 1939) va suposar el principi de la influència clerical en l'educació de l'Espanya franquista. A *El Opus Dei en España. 1928-1962* (París 1971), Daniel Artigues afirma: «Durante su paso por el ministerio, Sáinz Rodríguez chocó con algunos elementos de Falange a causa de su política sistemáticamente favorable a la Iglesia en materia de enseñanza; por su parte, ciertos falangistas se preocupaban de defender los derechos del estado contra una clericalización que consideraban excesiva» (ps. 44-45). Una tendència que no va fer sinó afermar-se amb el ministre que, per l'agost de 1939 i fins el juliol de 1951, el va reemplaçar, José Ibáñez Martín, que Artigues descriu així: «Un católico incondicional [...] que iba a manifestarse como un personaje verdaderamente providencial para el Opus Dei» (p. 45). El ministeri Ibáñez Martín va crear el Consejo Superior de Investigaciones Científicas pel novembre de 1939, va promulgar la llei d'Ordenación Universitaria el 1943, va manipular sense cap vergonya els tribunals d'oposicions i va permetre l'assalt de l'Opus a les places docents. Així és com els anys quaranta són els del predomini ascendent de l'Opus a l'educació i la paral·lela domesticació i difuminació de la Falange combativa, impotent davant de l'Església i els seus aliats. Vet aquí, doncs, la situació en el món de l'ensenyament quan «Laye» va aparèixer; d'aquí prové l'orientació que va prendre en la matèria que justificava la seva raó de ser.

22. Els problemes de l'educació que els col·laboradors falangistes de «Laye» es plantejaven són curiosament semblants als que afecten l'ensenyament a l'Espanya d'avui. Les queixes sobre la inestabilitat laboral dels docents (renovació de contracte, contractes administratius, sous, hores, etc.), les deficiències de l'ensenyament secundari i del superior (de la massificació a la irracionalitat dels exàmens i la selectivitat), la discriminació del sector públic en benefici del sector privat mitjançant subvencions a l'escola privada, religiosa o no, tots són problemes la semblança dels quals amb els d'avui ha d'alarmar per força; tant com és significatiu que la dictadura els permetés o, encara més, els fomentés. Tanmateix, no sé si pot consolar gaire avui constatar que van ser falangistes els qui llavors van cridar l'atenció pública sobre aquests problemes. Vegeu, per exemple, A.C.T., *De enseñanza media*, L, núm. 1 (març de 1950), p. 3; F. L., *Notas sobre la enseñanza superior*, L, núm. 5 (juliol-agost de 1950), p. 5; A.C.T., *Notas a la primavera universitaria*, L, núm. 2 (abril de 1950), p. 12; J. DÍAZ, *Ordenación Laboral de Licenciados*, L, núm. 3 (maig de 1950), p. 12; O. GALINDO, *En torno a las nuevas bases de trabajo y algo más*, L, núm. 11 (gener-febrer de 1951), ps. 5-7.

23. Dr. Ramón ROQUER, *La significación del ateísmo contemporáneo*, L, núm. 3 (maig de 1950), p. 1. Roquer ataca l'ateisme i els seus mals en base als principis de José Antonio i Jesucrist. Uns arguments semblants usa Jesús Núñez a L, núm. 4 (juny de 1950), p. 1. Eugenio Frutos, en un article intítulat *La significación del existencialismo*, L, núm. 5 (juliol-agost de 1950), p. 7, ataca les malvestats i contradiccions de l'existencialisme i arriba a demostrar, a còpia de retòrica, que és un frau.

Aquí correspon de remarcar que els textos de caire més doctrinari i partidista no formen sinó una part petita del total de «Laye». Van sortir, a més, als primers números (fins al 10), i desaparegueren gairebé del tot després. En proporció inversa, els textos més inquisitius i verament crítics aconseguiren el predomini. Un procés que té lloc, no a desgrat de l'orientació falangista de «Laye», sinó, precisament, a causa seva.

Si bé la preocupació central, i inicial, de «Laye» era d'actuar com a portaveu dels ensenyants i de mantenir-se a «*su disposición para todo lo que representa directa o indirectamente a la enseñanza*», també es declarava molt preocupada per temes culturals: «*Estas páginas quieren ser estandarte de la inquietud cultural española.*»²⁴ Amb tot, és prou notable que, oblidant les declaracions dels editorials primerencs i el compromís contret, la quantitat d'espai destinada a temes culturals supera de molt la que es concedeix a educació en el curs d'una evolució que, a la fi, representa la pràctica eliminació d'aquest tipus de material. La funció de «Laye» com a butlletí per als professionals de l'ensenyament, primer contrarestada i després esborrada, només fou retinguda com una formalitat necessària.²⁵

El grup de «Laye»

Per tal d'explicar-nos el fet obvi que «Laye» de butlletí professional esdevé una revista cultural cada vegada més activa, i a fi de descobrir les raons d'aquest canvi, convé prestar atenció a alguns punts d'informació bàsica.

En primer lloc, molts dels col·laboradors habituals i ocasionals de la revista s'havien conegut abans a la Universitat de Barcelona entre el 1945 i el

24. L, núm. 3 (maig de 1950), p. 1.

25. L'obligació de publicar articles sobre educació era coberta a base de col·laboracions de professionals interessats, de seccions de cartes al director i de reproduccions de discursos oficials, textos del «BOE» i avisos. Això no obstant, aquest material no suma més del 30 o 40% d'un número; predomina, altrament, l'àmbit cultural en la distribució d'espai. Per exemple, al núm. 1 (març de 1950), d'un total de 12 pàgines, només quatre concerneixen realment l'ensenyança; és clar que són la pàgina 1 i les pàgines 2-4; ocupen la resta de l'exemplar: Juan Eugenio BLANCO, *La política y la formación universitaria* (p. 6); [CASTELLET i SACRISTÁN], *Política sí, política no* (ps. 6-7); Jesús RUIZ, *Intelectuales enrolados* (p. 7); una ressenya d'*El problema de España*, de Pedro LAFÍN ENTRALGO (p. 8); J. F. S., *El método histórico de las generaciones* (ps. 9 i 11); les ressenyes de cinema, teatre i llibres són a la pàgina 10. La distribució de l'espai del núm. 3, per exemple, és molt semblant encara. Però ja amb el núm. 11 (gener-febrer de 1951), el primer amb un format nou i més pàgines, predominen els temes no relacionats amb l'ensenyament; així, trobem: O. GALINDO, *En torno a las nuevas bases de trabajo y algo más* (ps. 5-7); Carlos IGLESIAS, *Los visigodos y lo hispánico* (ps. 17-24); Francesc FARRERAS, *Ante un artículo inoportuno y mal intencionado* (ps. 25-30); M. SACRISTÁN, *Un mes de Barcelona* (ps. 37-39); J. RUIZ, *El hombre acosado: Orestes* (p. 39). El material sobre educació desapareix del cos de la revista i roman confinat a les pàgines blaves a partir del núm. 19 (maig-juliol de 1952). En aquest número trobem: Joan FERRATÉ, *Aspectos de la obra de arte* (ps. 5-10); José María CASTRO y CALVO, *Filosofía del dinero* (ps. 11-22); José MILICUA, *La «Mostra» del Caravaggio en Milán* (ps. 23-36); ARÉVACO [Esteban PINILLA de LAS HERAS], *Honor a quien cultiva su hacienda-III* (ps. 37-46); Jaime FERRAN, *La piedra más reciente* (ps. 47-50); ressenyes de llibres (ps. 51-59); Gabriel FERRATER, *Sobre el expresionismo, ante los paisajes de Benjamín Palencia* (ps. 59-64); José CASANOVAS, *Crónica musical* (ps. 65-67); bibliografia (ps. 68-79); J. VELARDE FUERTES, *Trabajos sobre la economía española* (ps. 80-84); *Entre sol y sol* i *La sal hace la espuma* (ps. 85-99); notes religioses (ps. 100-104); i les pàgines blaves (19 ps.).

1950, i constituïen el grup que després trobarem a «Laye», on va dur-los Farreras per tal que l'ajudessin a llançar la revista. Formaven part del grup Castellet, Sacristán, els germans Ferraté, Jaime Gil de Biedma, Carlos Barral, Jaime Ferrán, Alberto Oliart i Alfonso Costafreda;²⁶ la seva cohesió provenia en bona part d'una experiència universitària i d'un origen de classe comuns: fills de la burgesia, membres de l'élite universitària, compartien, però, una barreja d'indiferència i menyspreu per les desoladores limitacions de la universitat. També els acostà l'afany de realitzar la seva vocació com a escriptors i intellectuals. Com que tenien la vida resolta, podien passar-se les hores al bar de la facultat exhibint les seves qualitats en les discussions, impressionant els amics amb les darreres lectures, desenrotllant una sofisticació i una agudesca en el seu aprenentatge que el desolat ambient cultural en què vivien els negava. Tanmateix, com observa Barral, la colla no era gaire unida en termes personals: «*Las afinidades selectivas dividían aquel partido del ocio literario en fracciones poco acumulables. [...] Oliart y Gil de Biedma se apreciaban poco. Costafreda no congeniaba ni con uno ni con otro. Castellet y Sacristán sólo se producían en sesiones magistrales y a partir de la existencia de "Laye" en las de la redacción de la revista, lo mismo que los Ferrater [...], o los últimos llegados, los Goytisolo.*»²⁷

Les relacions de Sacristán i Castellet amb el SEU els facilitaren, a ells i als seus col·legues, una mica d'experiència de treball en una revista juvenil oficial, en la qual Barral veu la precursora de «Laye»: «*El embrión de la inolvidable "Laye" [era] una revista que aún no se llamaba Laye —ese homenaje a las tribus prerromanas del Llobregat fue un hallazgo posterior de Sacristán—, flaca, con texto en negro y grabados en verde, que mi memoria relaciona directamente con Castellet.*»²⁸ Barral, en un altre lloc, afegeix que era «*una revista universitaria, financiada por el SEU y aprovechada básicamente por Castellet para sus primeros desplantes críticos, en los años universitarios.*»²⁹ Aquesta revista, el nom de la qual no recorda Barral, hauria proporcionat al grup la seva primera i breu possibilitat de publicar, mitjançant Castellet i, és de suposar, la seva relació (estreta?) amb les oficines culturals del SEU a Barcelona. De nou ho corrobora Barral: «*En aquellas páginas pre-Layetanas insertó Castellet un poema de cada uno de nosotros, los frívolos del bar Juanito, y apareció su escandaloso texto acerca de "Le deuxième sexe" de Mme. de Beauvoir.*»³⁰ Sobre el qual Castellet recorda que «*estuvo a punto de motivar que se retirara la revista "Estilo"*».³¹ «Estilo», doncs, va ser la revista juvenil a què Barral es referia, la qual cosa confirma Castellet quan parla d'on van sortir els primers col·laboradors de «Laye»: «*En Farreras havia convocat, per tal de formar el cos de redacció de la revista, alguns dels antics redactors de la revista del SEU "Estilo", entre els quals hi havia Manuel Sacristán, Jesús Núñez i jo mateix.*»³²

L'amenaça de tancar «Estilo» a causa de l'article de Castellet pot il·lustrar diàfanament les dificultats i limitacions d'operar des d'un òrgan del SEU.

26. Segons BARRAL, *Años*, p. 219.

27. BARRAL, *Años*, p. 219.

28. BARRAL, *Años*, p. 224.

29. BARRAL, *Los años sin excusa. Memorias II* (Barcelona 1978), p. 42.

30. BARRAL, *Años*, p. 225.

31. Sergio VILAR, *Protagonistas*, p. 297.

32. CASTELLET, *Breu història*, p. 46.

Com a conseqüència, és molt probable que tant Castellet com el grup cerquessin des d'aquest moment una publicació que oferís menys problemes i que fos també «utilitzable»: «Laye» els en brindava l'oportunitat. Recordem que «Laye» no passava censura prèvia, sinó que era controlada des de dins per Fuentes Martín. Barral escriu que la feina de censura interna corresponia a «un cojo cuyo nombre he olvidado y que asistía a ciertas reuniones destinadas a examinar el material listo para la publicación»;³³ tanmateix, l'objectiu real d'aquestes reunions «parece que era el de engañar al cojo e intentar pasarle gato por liebre, oficio que ejercían, además de Castellet y Sacristán, los presocialistas Viladás y Farreras».³⁴

El coix en qüestió era, sense dubte, Fuentes Martín; l'objectiu era utilitzar o manipular la revista d'acord tant amb els projectes del grup ja existent, com amb els dels encara falangistes de nom —però ja pre-socialistes segons Barral— Farreras i Viladàs.

Ni abans de començar «Laye» ni mentre aquesta va existir no podem en justícia descriure el grup com a polititzat. La consciència de les limitacions i del reaccionarisme de l'ambient cultural i polític podia fer-los girar poc o molt contra el règim, però res més lluny d'ells que una alternativa coherent. Ja ens ho diu Barral de Sacristán i Castellet: «doctrina no tenían todavía [,] eran como todos nosotros conscientes de qué significaba ya su falangismo infantil, de que nos movíamos en un mundo intelectual miserable [...] el ético izquierdismo de Castellet estaba por formar y Manolo no había ido todavía a Munster a ilustrarse en esa lógica matemática que lo convertiría principalmente en marxista militante.»³⁵ A l'època de «Laye» el grup que m'ocupa, alguns dels membres si més no, eren en un període de transició política, però transició des d'on? Marfany ens recorda que una de les plataformes més importants per als joves del SEU eren els sindicats verticals, «la qual cosa conferí als seus militants una categoria de representants teòrics dels interessos proletaris que d'alguna manera havia de reflectir-se en la seva retòrica».³⁶ Tocant a això, Castellet diu: «Probablemente había cierta tendencia hacia el sindicalismo que nos venía más o menos insuflada por parte de gente como Francisco Farreras.»³⁷ És ben digne d'observar que la retòrica del sindicalis-

33. BARRAL, *Años*, p. 225.

34. BARRAL, *Años*, p. 225. Ens pot servir de corroboració el que escriu Joan Ferraté sobre «Laye»: «Una de les raons que vaig tenir per voler publicar-hi la meua traducció del que aleshores tenia el títol català de *La terra eixorca* era posar a prova la capacitat de resistència del seu director, un falangista professional (la revista era pagada per la Falange) prou càndid com per fer-se la il·lusió que protegint el grup de galifardeus que érem tota la colla dels redactors aconseguiria de fer-se un nom, si més no a nivell local, entre els jerarques del partit. Don Eugenio va saber encaixar com cal, i no va objectar res a l'extravagantíssim text català que tots vam ajudar a encolomar-li, i la meua traducció de *The waste land* va ser, doncs, impresa», «Prefaci» a *Lectura de «La terra gastada» de T. S. Eliot* (Barcelona 1977), p. 7.

35. BARRAL, *Años*, p. 210. En tornar d'Alemanya i com a reflex de la seva aproximació a l'existencialisme, Sacristán va començar a publicar ressenyes i comentaris de les obres de Jaspers, Kant i Heidegger; vegeu el núm. 17 (gener-febrer de 1952), ps. 55-59, on ressenya la *Introducció a la filosofia* de Jaspers i *El ser y el tiempo* de Heidegger, en la traducció de José Gaos; al núm. 23 (gener-març de 1953), ps. 5-24, publica *El concepto kantiano de la historia*. És interessant de comprovar l'atenció que llavors atreia Heidegger, tractat també per Joan Ferraté a *Hesíodo y Heidegger*, núm. 13 (maig de 1951), ps. 15-17.

36. MARFANY, *Notes*, p. 11.

37. Sergio VILAR, *Protagonistas*, p. 298.

me, una vegada despullada dels himnes a *El Ausente* i del dogmatisme corporativista, podia ser sovint ambigua i ambivalent, fins al punt de permetre una lectura d'esquerres; a més, cal no oblidar alguns ideals «d'esquerres» del primer falangisme, a desgrat de la seva distorsió i confusió. En resum, la retòrica falangista contenia simultàniament les bases de posicions incompatibles i, per tant, permetia l'expressió més o menys dissimulada d'actituds crítiques; ambigüitats i ambivalències esdevenien, doncs, fins a un cert punt, camp adobat per a una evolució ideològica. Això és important si recordem que, per a un militant, la Falange no oferia gran cosa més que una plaça a la burocràcia estatal, on la militància, en la pràctica, es veia reprimida. Per això aquells militants crítics respecte al règim i rebels a transigir només trobaven una direcció cap a la qual podien avançar en termes ideològics: l'esquerra, l'única posició que presentava una alternativa creïble. Va ser el cas de Sacristán, tal com deia abans Barral; va ser també veritat, segons que sembla, de Castellet, el qual, com ja he dit, nega cap origen falangista. Al capdavant, aquests dos casos no són sinó indicadors de l'evolució ideològica que efectuaran més tard els col·laboradors més significatius de «Laye».

Crec que aquest és el moment adient per a extreure unes conclusions provisionals del que he analitzat fins ara. En primer lloc, és obvi que de bon començ «Laye», publicació de la delegació provincial d'educació, és *utilitzada* per un grup de gent jove amb ambicions intel·lectuals a fi d'aconseguir un mitjà d'expressió. En segon lloc, aquesta utilització no implica, d'entrada, la propagació de cap ideologia específica, sinó, d'una manera gradual, la discussió de les propostes ideològiques i culturals del règim i la importació i aclimatació d'alternatives possibles. Però, admetent que això sigui cert, la tria de la delegació amb preferència al SEU suggereix que el grup, en escollir un «mecenes», volia: a) un marge més considerable de llibertat intel·lectual en la seva feina, i b) la garantia que ningú no els prendria fàcilment el control directe de la publicació. En tercer lloc, aquest marge més ampli de llibertat intel·lectual i editorial esdevingué una condició prèvia per a la transformació de «Laye» en un òrgan actiu, crític, relativament independent i vagament d'oposició.

Els elements responsables d'aquesta transformació no pertanyen, en principi, als nous arribats d'«Estilo». La funció correspon als fundadors de la revista, a falangistes decebutos i potser peneditos com Farreras i Viladàs. Ells eren, de fet, els únics capaços d'efectuar aquest canvi cap a una posició política d'esquerra, precisament perquè ja estaven polititzats. Ara bé, si ells van crear les condicions per a una revista més aviat heterodoxa, són els qui ara entren, no pas polititzats, els qui les aprofiten i transformen «Laye» en una publicació cultural de gran vitalitat. Més encara, el seu desacord amb el clima inhibidor i escleròtic de la postguerra, la seva recerca d'alternatives de desenrotllament cultural del·là els Pirineus o, ençà, en les tradicions locals, fan que «Laye» esdevingui una publicació de tirat «progressiu» i en potència subversiva. Aquest procés trobà estímul —és prou paradoxal— en una sèrie de polèmiques i crítiques, directes o indirectes, provinents les unes de les mateixes pàgines de «Laye» i les altres de diferents publicacions, a les quals respongueren els col·laboradors d'una manera cada vegada més radical.

Un dels catalitzadors va ser una sèrie d'articles que José Montagut, assessor religiós del Movimiento, va publicar a «Laye»; hi condemnava el principi de divisió que representaven el regionalisme i el separatisme i tractava el na-

cionalisme català amb una severitat extrema.³⁸ En conversa amb Castellet, Sergio Vilar recorda l'incident i el fet que Castellet i els seus amics van ser criticats en privat per certs elements catalanistes a causa de la seva col·laboració en una publicació falangista i, atesa la seva associació amb Montagut en aquelles pàgines, de la seva complicitat amb una actitud tan hostil al catalanisme. Castellet ratifica els fets i fa constar que en aquella època el grup de «Laye» trobava el catalanisme, en termes polítics, «*muy conservador, muy tradicionalista, muy poco avanzado*»;³⁹ una actitud primerenca que Castellet atribueix en bona part a la ignorància, tot manifestant que, a diferència de la tradició política, la cultura catalana mereixia el seu respecte. Tocant a l'efecte de l'atac, Vilar li pregunta a Castellet: «*Estos ataques ¿no os despertaron la conciencia en cuanto a la vinculación indirecta con el régimen?*»; i Castellet respon que «*evidentemente que sí, como posteriormente se vio*».

Poc després de l'afer Montagut i potser a tall de reparació d'ofenses, trobem que Farreras reacciona amb molta duresa contra un article de Rafael Olivari i Bertrand, publicat a «Arbor», que conté un atac maliciós contra Prat de la Riba.⁴⁰ Farreras defensa, sense entrar a discutir amb detall el problema del separatisme, el catalanisme de Prat, deformat i desacreditat al seu entendre pel tractament que en fa Olivari i Bertrand. Els comentaris de Farreras són vagament positius; la seva defensa de Prat de la Riba es basa en l'honradesa intel·lectual i en una sincera «*comprensión del adversario*» més que no en una acceptació política.

La rèplica de Farreras a «Arbor» va suposar que d'altres col·laboradors adoptessin una actitud més crítica davant les publicacions oficials. Gabriel Ferrater, per exemple, escrivint sobre la Bienal de Arte Contemporáneo del 1951, retreu a «El Alcázar» el report tan filisteu que n'ha fet; consternat per la idiotesa, l'extremisme i la ignorància infinita del periodista, resumeix amb prou ironia l'opinió d'aquest amb les paraules «*todo señor que no pintase una patata donde viera una patata era declarado comunista, ateo y enemigo del régimen*».⁴¹

Els efectes dels atacs de fora i de les actituds, cada vegada més crítiques, envers la premsa oficial cresqueren fins a l'esclat de l'article que «Laye» va publicar sobre Miguel Hernández. En efecte, al número 18 de «Laye», Enrique Badosa va publicar un article intítulat *La conciencia de la muerte en la poesía de Miguel Hernández*, un text més aviat superficial, gairebé innocu, sobre un tema no gens conflictiu.⁴² No va ser aquesta l'opinió del diari «Madrid», que amb tota rapidesa va denunciar l'article, estupefacte per la freqüència creixent amb què el nom i l'obra d'Hernández eren esmentats en papers públics. L'editorial del número 19 (obra de Farreras, potser) replicà defensant la publicació de l'article i refusant del tot l'acusació d'intencions tèrboles;⁴³ hom

38. Castellet diu que Montagut va publicar «unos textos notablemente anticatalanistas», a Sergio VILAR, *Protagonistas*, p. 297. Per la meua part, reconec que només he sabut trobar-ne un a *L*, núms. 8/9 (octubre-novembre de 1950), p. 1.

39. Sergio VILAR, *Protagonistas*, p. 297.

40. Francesc FARRERAS, *Ante un artículo inoportuno y mal intencionado*, *L*, núm. 11 (gener-febrer de 1951), ps. 25-30.

41. Gabriel FERRATER, *Bienal de Arte Contemporáneo*, *L*, núm. 16 (novembre-desembre de 1951), p. 49.

42. *L*, núm. 18 (març-abril de 1952), ps. 7-12.

43. *L*, núm. 19 (maig-juliol de 1952), p. 3.

subratlla que el text de Badosa era un estudi literari que s'ocupava d'Hernández en tant que poeta i no en tant que comunista, es tractava d'«un análisis que por su carácter estrictamente literario no contenía —ni le era precisa— la menor alusión a sus actividades políticas, ni menos aún, justificaciones o apologías de este tipo». D'altra banda, sortint al pas de l'atac de «Madrid» en allò que tenia de polític, l'editorial recordava al diari que Hernández havia estat jutjat per un tribunal i condemnat a una sentència de presó que el poeta complia en el moment de la seva mort: el seu deute envers el règim estava pagat; «pero "Madrid", acaso por creer que la sentencia fue liviana, parece desear que a la pena temporal de la cárcel se añada una condena eterna de silencio para su obra —que conocemos a través de ediciones legalmente autorizadas». L'actitud del diari emmenà a la fi la inclusió de la literatura dins el codi penal, declara l'editorial, tot afegint (a tall de contrapès irònic, imagino): «Cosa que en ciertos casos —hay que reconocerlo— no estaría mal del todo.»

La funció de l'intel·lectual

En prendre la defensa de figures com Prat de la Riba i Miguel Hernández, «Laye», com altres revistes de l'època, palesa una tendència devers una ampliació dels horitzons intel·lectuals. Tanmateix —i això la diferencia de les altres—, a «Laye» trobem, de fet per primera vegada, que hom fa declaracions i que hom pren posicions que evidencien amb força claredat una profunda insatisfacció davant de la vida cultural, claustrofòbica i desnerida, del país. Com a reacció contra aquest estat de coses, els col·laboradors de «Laye» esdevenen més radicals; adopten un radicalisme que es revelarà en la mesura en què, sempre amb discreció, s'examinen alternatives polítiques i culturals. Podem observar-ho en el tractament d'un tema específic amb el qual es va inaugurar «Laye». Als tres primers números trobarem una sèrie d'articles que s'ocupen del que Sacristán considera «el traído y llevado asunto del alistamiento de los intelectuales bajo banderas políticas».⁴⁴ Obren el debat, al número 1, tres articles breus: un de Juan Eugenio Blanco, l'altre de Jesús Ruiz i el tercer sense signar, però —com sabrem després— atribuïble a Sacristán i Castellet.

L'article de Juan Eugenio Blanco defensa sense ambages, contràriament als altres dos, la integració de l'intel·lectual en l'activitat política, sempre que aquesta sigui la del falangisme. En efecte, l'article és una mena de *cri de cœur* en demanda d'una resposta més activa i compromesa a certes «cuestiones capitales inherentes a nuestra condición de católicos y de españoles: nuestra salvación, la custodia y expansión de los valores espirituales de que somos todos portadores y el destino de nuestra patria». La indiferència davant d'aquests problemes, afirma Blanco, seria una greu abdicació de la responsabilitat dels intel·lectuals; cal emprendre la feina d'«abondar en el cimiento y la raíz de los problemas, exponerlos sin paliativos por muy desagradables que puedan aparecer y aplicarles, en su síntesis finalista, la solución española».

44. Juan Eugenio BLANCO, *La política y la formación universitaria*, L, núm. 1 (març de 1950), p. 6; [CASTELLET i SACRISTÁN], *Política sí, política no, ibid.*, ps. 6-7; J. RUIZ, *Intelectuales enrolados, ibid.*, p. 7.

La qual solució, com era d'esperar, no és sinó la del nacionalsindicalisme, l'única que pot ressuscitar l'Espanya eterna!

En contrast amb la bel·licositat falangista, els altres dos articles acumulen arguments contra la implicació de l'intel·lectual en el món de la política. L'article anònim, intítulat *La traición de los intelectuales*, s'alça en defensa de l'intel·lectual, acusat alhora de traïdor i covard pel polític. En pro del raonament i en concordança amb el to general difús i abstracte de l'article, els conceptes d'intel·lectual i de polític, simplificats fins a l'extrem, són entesos com a «*tipológica y éticamente puros*»; se'ls distingeix amb cura dels anomenats «*tipos intermediarios*», és a dir, l'intel·lectual esdevingut polític i l'intel·lectual *engagé*, vistos com a probables pertorbadors de l'anàlisi empresa. En el seu estat pur, l'intel·lectual i el polític són dues formes de vida vocacional, regides per codis de conducta diferents, amb uns propòsits i uns mitjans d'aconseguir aquests propòsits ben diferents. Per un costat, se'ns diu, el polític viu en un món repartit entre amics i enemics; dedicat a trobar solucions pràctiques a les circumstàncies canviants, no pot aturar-se i considerar les seves accions d'una manera distanciada i analítica. Per l'altre, l'intel·lectual és l'observador neutral per excel·lència, «*para quien lo decisivo es servir a la verdad y ésta puede oponerse a las corrientes impetuosas, dominantes e históricamente justificadas de su época*». Tot allò que aparta l'intel·lectual de la seva feina i el confina a una doctrina determinada és considerat com una negació de la seva funció, d'on ve que «*la verdadera traición del intelectual sería perder los estribos de la inteligencia para dejarse arrastrar por la pasión de la lucha política*».

Jesús Ruiz defensa també la imatge de l'intel·lectual com a cercador de la veritat, bé que d'una manera molt diferent de la que hem vist. A base de citar José Antonio, Ruiz dóna suport a la concepció de l'intel·lectual olímpic, reclòs a la torre de vori, i remarca que la independència és el requisit previ a l'activitat intel·lectual. Altrament, procura treure importància a l'imperatiu de cercar la veritat, alhora que ataca el compromís ideològic de manera dogmàtica i superficial. El compromís representa, per a Ruiz, la inevitable submissió a la línia del partit, com ho demostra en forma extrema la Rússia soviètica, on, si no és depurat o purgat, l'intel·lectual es veu reduït a la funció de mer buròcrata, les idees del qual han de dur sempre l'aprovació oficial. Brev, per a Ruiz, el compromís polític de l'intel·lectual comporta conseqüències desastroses perquè nega el pensament i l'activitat independents.

Aquests dos articles són interessants per diversos conceptes. En primer lloc, perquè en el tractament respectiu del problema de la funció de l'intel·lectual introdueixen en la discussió el concepte de compromís (*engagement*), la qual cosa, atès el clima cultural dels anys cinquanta, era un pas significatiu. En segon lloc, és clar que el que diu Ruiz és l'expressió genuïna de l'estètica falangista militant, una concepció que sembla oposada a la que avancen Sacristán i Castellet. Quan Ruiz defensa l'intel·lectual olímpic, els altres defensen l'intel·lectual de la interferència de l'Estat, però mantenen la necessitat del compromís al servei de la veritat, fins i tot si li cal enfrontar-se en la seva feina als corrents històrics dominants. Indirectament, Sacristán i Castellet insinuen, penso, un atac implícit contra els constrenyiments que el règim franquista imposava als intel·lectuals.

Un article de Castellet al número 2 (en el qual s'excusa per les anàlisis ofertes al número 1) confirma en part la hipòtesi esbossada a dalt. Castellet

lamentava que els articles del número anterior oferissin una visió de l'intel·lectual i del polític com a tipus en aparença antagònics, considerant l'intel·lectual com a moralment superior, i, en una espècie de retractació, passa a defensar ara, en bé de l'harmonia individual i col·lectiva, la seva col·laboració, perquè aquestes «*formas de vida vocacionales no pueden tener antagonismo entre sí. Su oposición —cuando se produce— no es la de una lucha abierta en un mismo terreno. Intelectual y político operan en planos distintos y su misión, en ámbitos diversos, es, sin embargo, del mismo tipo*».⁴⁵ Pel seu costat, Jesús Núñez sosté encara que l'intel·lectual no s'hauria de lligar activament a cap moviment o partit polític, si vol conservar la seva independència.⁴⁶

Sacristán es demana quin és el sentit d'aquesta independència al número 3; però, a causa de les limitacions que ell mateix s'imposa (estudia els fonaments filosòfics de l'allistament de l'intel·lectual) i d'«*otras vaguedades no fundamentales en que estamos obligados a incurrir*» (una probable referència a la censura), declara de manera categòrica que no pot oferir cap resposta a la pregunta.⁴⁷ El que ens ofereix, en canvi, és una llarga nota de peu de pàgina sobre Sartre i alguns comentaris abstrusos, profundament encastats en el text, que suggereixen una funció crítica i activa de l'intel·lectual. De fet, Sacristán creu que aquest pot considerar-se compromès en la mesura que duu a terme la feina de cercar la veritat, una feina que «*no es que haga coro en un concierto destinado a acallar todo ruido que no sea el de la lucha por la substancia vegetativa, sino que le informe [al ciutadà] cómo son los cielos y cuántos*». Si això és el que l'intel·lectual fa, aleshores «*¿no se enrola a diario de insuperable manera?*». Sacristán manlleua aquest compromís ètic de revelar la realitat directament de Sartre, precisant que «*por lo demás, en el terreno de los principios filosóficos, es difícil encontrar en Sartre algo que fundamente el postulado de la colaboración política*». Amb tot, Sacristán reconeix que, en el pensament polític de Sartre, el compromís té una relació especial amb el problema de la revolució; en aquest sentit, valora, sense acceptar-la del tot, la funció que Sartre atribueix al filòsof revolucionari: fer explícites les direccions essencials de l'activitat revolucionària. Entesos aquests efectes filosòfics com una «acció» i amb la finalitat de fer-los ben clars, el filòsof s'ha d'integrar en el moviment que els ha produïts, és a dir, el moviment revolucionari. Llavors, Sacristán planteja la pregunta que tantes vegades han fet els crítics marxistes de Sartre: «*Bien, hay que comprometerse, pero ¿comprometerse a qué? —s'engager à quoi?*». I Sacristán escriu: «*A lo que el filósofo, creemos, no podría contestar sino: "a vuestro partido o... al que funde yo". (Y esto último nos parece lo más verosímil. A fin de cuentas, un filósofo no se enrola más que bajo su propia bandera; aunque, eso sí, llevada ya, en este caso, al terreno de lo político.)*» Tot i mantenir la seva posició «independent», trobem en Sacristán i, més notable encara, a les pàgines de «Laye», un tractament seriós i receptiu de Sartre, escamotejat en una nota de peu de pàgina. Per a Sacristán, l'activitat intel·lectual inclou, en potència, la dimensió política; si més no suposa —ho dedueixo del text de Sacristán— una idea d'*engagement*, de compromís, entès com una dedicació

45. J. M. CASTELLET, *Intelectual y político*, L, núm. 2 (abril de 1950), ps. 6-7.

46. J. NÚÑEZ, *Campo de acción del político*, L, núm. 2 (abril de 1950), p. 7.

47. M. SACRISTÁN, *Antistenes y la policía política*, L, núm. 3 (maig de 1950), ps. 6-7

ètica a estudiar la realitat de manera crítica. Més encara, aquesta idea i aquesta feina esdevingueren un punt de referència bàsic en l'obra de la majoria dels col·laboradors de la revista.

Crítica cultural i política

Potser com a aplicació pràctica de la funció de l'intel·lectual compromès, potser com a política editorial, trobem crítiques de l'aparell cultural del règim cada vegada més explícites. Entre altres coses, Pinilla de las Heras reprene els periodistes i els crítics per la seva espantosa ignorància i manca de professionalitat i els reclama una mica de preparació i de responsabilitat.⁴⁸ Pel seu costat, Sacristán ridiculitza la visió oficial de la tradició filosòfica del país en un article intitulat *Filosofía e higiene*, a base d'analogies entre els aliments, les divisions socials i els efectes nocius de la filosofia.⁴⁹ També publica un comentari divertit i suggestiu del problema de la intolerància en la vida política i renya l'extrema dreta d'una manera discretíssima.⁵⁰ Anihilada l'esquerra, l'extrema dreta va aconseguir una posició preponderant, perquè va poder atreure's un gran contingent de gent jove i combativa; «una temible fuerza polémica», en diu Sacristán. Tanmateix, hi ha un problema: l'extrema dreta no té ara cap enemic real, la qual cosa fa inevitable que n'inventi un, «sin recordar que ella misma lo suprimió». D'aquí ve la seva intolerància en tot allò que es refereix a intel·lectuals, cartells de propaganda de pel·lícules, estàtues més o menys nues! Però, tot això destruït o amagat, pregunta Sacristán, aleshores, «¿contra qué va a definirse esta polémica derecha?». Fins i tot, mig dissimulant una declaració en favor de l'oposició reprimida, «¿no pide su propio bien que mimen un poco a las víctimas? Aprendan del gato que deja larga vida al ratón porque sabe que su actividad y la del roedor son polémicamente solidarias». L'extrema dreta és —podem deduir-ho del raonament— incapaç de sobreviure com a mera força polèmica; li cal una oposició real que li impedeixi d'esvanir-se.

Hi ha també articles que demanen la fi del que hom considera l'*aislamiento estéril* d'Espanya i que proposen que s'intenti seriosament la integració a Europa; hom sent la necessitat de deslliurar-se de la llosa, protectora i sufocant, del patriotisme i del nacionalisme i d'obrir un període d'autoexamen en el país. L'autoritat d'una citació de José Antonio és adient en aquest cas: «Con sólo el ingreso de España en la UNESCO permitiera ampliar el ámbito de esa honrada fórmula joseantoniana —no hay más patriotismo fecundo que el que se logra por el amargo camino de la crítica».⁵¹ Una crítica que és aspiració i reivindicació constant en un article que s'ocupa de la necessitat d'un tractament de la història més objectiu tant a les escoles com als manuals. Hom recomana a l'historiador que subscriu la interpretació oficial de la història d'Espanya que ometi «de los manuales toda complacida alusión a una misión his-

48. Esteban PINILLA DE LAS HERAS, ressenya d'A. Muñoz Alonso, *Andamos para las ideas*, L, núm. 20 (agost-octubre de 1952), ps. 68-72.

49. M. SACRISTÁN, *Filosofía e higiene*, L, núm. 20 (agost-octubre de 1952), ps. 117-120.

50. M. SACRISTÁN, *Entre sol y sol*, L, núm. 19 (maig-juliol de 1952), ps. 85-87.

51. L, núm. 21 (novembre-desembre de 1952), p. 3.

tórica encomendada a un pueblo cualquiera»; la crítica velada a la història oficial posa en qüestió les bases ideològiques del franquisme, la idea de *cruzada* i, fins i tot, la mateixa «*unidad de destino en lo universal*».⁵²

En aquestes circumstàncies van començar els joves col·laboradors de «Laye» a elaborar la seva actitud en relació amb el debatut compromís. A causa de la censura, la falta de material de primera mà, la precària assimilació de lectures asistemàtiques i la seva pròpia immaduresa intel·lectual, molts dels primers articles que hi tenen a veure són superficials, confusos i farcits d'una erudició amb pretensions. Això no obstant, hi trobem el compromís tractat d'una manera seriosa, per bé que mínima i obliqua; compromís que, en els números posteriors, es concretà en: a) la literatura i la crítica literària, b) l'art i la crítica d'art, i c) el cinema.

La literatura i la crítica literària

Tocant a la crítica literària, és Castellet qui es planteja el problema del compromís i es dedica a divulgar les seves lectures de Sartre, Simone de Beauvoir i Claude Edmonde Magny a una audiència local no gens iniciada. Que la vida intel·lectual i literària de França esdevé el punt de referència obligat de Castellet, ho podem comprovar en la seva primera crítica, una comparació entre dues novel·les premiades: *Weekend à Zuydcoote*, de Robert Merle, guanyadora del premi Goncourt del 1949, i *Las últimas horas*, de Suárez Carreño, guanyadora del premi Nadal del mateix any.⁵³ Castellet fa palesa la seva admiració per la novel·la francesa, en un comentari que no pot amagar el que deu a Sartre i a Magny; la novel·la de Suárez Carreño li fa expressar, ben al contrari, decepció i fins una mica de menyspreu. La mateixa reacció li provoca la monotonia del panorama de la literatura espanyola contemporània, amb l'excepció de Cela, l'únic novel·lista al dia digne d'aquest nom. En un altre article, Castellet ataca l'organització i els productes d'un nombre creixent de premis literaris. Referint-se en concret al premi Ciudad de Barcelona, el compara amb un partit de futbol: joc mediocre i àrbitres venuts.⁵⁴

A «Laye» publicà Castellet tres articles més aviat llargs que constituïren el nucli de textos posteriors; hi forneix una base programàtica per al mètode d'anàlisi de la literatura predominant en el moviment dels novel·listes socials de la dècada dels cinquanta. Aquests articles són: *Técnicas de la literatura sin autor*, *Notas sobre la situación actual del escritor en España* i *El tiempo del lector*.⁵⁵ El primer i tercer articles van ser recollits després a *La hora del lector* (1957); el segon, amb altres articles i notes publicades a «Revista» i «Alcalá», fou reproduït a *Notas sobre literatura española contemporánea* (1955).

52. *Las relaciones franco-alemanas y la enseñanza de la historia*, L, núm. 22 (gener-març de 1953), ps. 33-50.

53. J. M. CASTELLET, *Dos premios y dos momentos literarios*, L, núm. 4 (juny de 1950), p. 70.

54. J. M. CASTELLET, *Premios Ciudad de Barcelona*, L, núm. 22 (gener-març de 1953), ps. 97-100.

55. J. M. CASTELLET, *Técnicas de la literatura sin autor*, L, núm. 12 (març-abril de 1951), ps. 39-46; *Notas sobre la situación actual del escritor en España*, L, núm. 20 (agost-octubre de 1952), ps. 10-17; i *El tiempo del lector*, L, núm. 23 (abril-juny de 1953), ps. 39-45.

Com que els articles citats van ser reimpressos sense canvis substancials, sembla legítim de suposar que a l'època de «Laye» Castellet ja havia elaborat les bases del programa literari que faria d'ell el teòric del «realisme històric» que ja s'anunciava a l'horitzó. Un dels aspectes fonamentals d'aquest programa és, lògicament, la funció atorgada a l'escriptor, el qual (vist en una oposició prou simptomàtica al polític reaccionari), «por su condición de revelador de la verdad y de miembro dinámico del proceso histórico, es un revolucionario nato que propone al público lector [...] el perfeccionamiento de su libertad personal, muchas veces contra dogmas y sistemas». Gairebé sempre fidel al Sartre de *Qu'est-ce que la littérature?*, Castellet exclou el poeta de la feina de «revelar el món», que correspon al prosista, i estableix com a requisit essencial per a «un escritor consciente —novelista, dramaturgo, ensayista— [...] conocer a fondo la tradición literaria de su lengua y estar al corriente de las técnicas literarias de su tiempo».⁵⁶ Coherent amb les seves premisses, Castellet s'esforça a construir una tradició que s'adigui amb el seu programa, i la troba en el realisme que uneix, per exemple, la picaresca i Baroja; la preocupació per la tècnica literària el duu a plantejar-se el problema de la modernitat i la relació autor-lector. En efecte, les tècniques de la literatura sense autor, abundantament documentades en la literatura estrangera contemporània, són les que més atenció reben: la narració en primera persona, el monòleg interior i la tècnica objectiva o *behaviourista*, de clara filiació cinematogràfica. És el temps del lector: «El arte literario ya no [és] sólo un simple acto creador del escritor, sino ante todo una doble operación que se realizará según el siguiente esquema: el escritor crea para el lector una obra que éste acepta como una propia tarea a realizar. Concretamente, en el caso de la novela, el autor revelará un mundo que el lector se comprometerá a poblar activamente.»⁵⁷ De la seva pràctica crítica, combativa i agosarada, en són proves, per exemple, declaracions com: «La noria [de Luis Romero] es [...] un lamentable bluff, un engaño más para el lector español de novelas, tan sufrido, tan desamparado»; o la defensa d'una novella, aleshores prohibida: «Con La colmena Camilo José Cela ha escrito la primera, la única novela española que, en los últimos quince años, lleva consigo la problemática del hombre español actual, la única novela española que se expresa en un lenguaje literario cuya técnica y espíritu están al día, dentro de su tiempo.»⁵⁸

Castellet era, certament, l'especialista de «Laye» en crítica literària, però no va monopolitzar-ne l'exercici. Manuel Sacristán, per exemple, publica una complexa, densa i potser massa generosa lectura d'*Alfanhuí*, de Sánchez Ferlosio. En contrast amb les preocupacions de Castellet per la relació entre novella i societat, Sacristán remarca l'admirable qualitat formal de l'obra de Ferlosio i conclou que «la naturaleza del arte es el artificio».⁵⁹ Una afirmació que resulta capital en un article de Barral, *Poesía no es comunicación*, rèplica a les anàlisis i conclusions de la *Teoría de la expresión poética* de Carlos Bousoño.⁶⁰ Segons Barral, «la teoría de la poesía como comunicación constituye,

56. *Notas sobre la situación actual del escritor en España*, ps. 13-14.

57. *El tiempo del lector*, p. 42.

58. «La colmena», *notas con estrambote*, L, núm. 18 (març-abril de 1952), ps. 81-88 i 93, i «La noria», L, núm. 19 (maig-juliol de 1952), ps. 55-59.

59. M. SACRISTÁN, *Una lectura del «Alfanhuí» de Rafael Sánchez Ferlosio*, L, núm. 24 (juliol-setembre de 1953), ps. 11-31; la citació correspon a la pàgina 31.

60. Carlos BARRAL, *Poesía no es comunicación*, L, núm. 23 (abril-juny de 1953), ps. 23-26.

cuando se formula científicamente, una simplificación peligrosa del proceso y del hecho poético, simplificación que desconoce la autonomía del momento creativo. [...] Se pretende que la poesía sea una comunicación de estados afectivos, íntimos, religiosos o de convivencia social que, por darse en poetas con mensaje, adquieren proporciones trascendentales. De este modo tiende la poesía tristemente a convertirse en temática, afectiva y directa, se cierra el horizonte al desarrollo y a la vigencia de poéticas más complicadas y se fomentan vocaciones de poetas que en otras ocasiones no asomarían a la luz por el mero hecho de que se sancionen como tales la viveza emotiva de su mensaje y la específica comunicabilidad de su verbo». Fa poc ha escrit Barral a propòsit del seu atac contra Bousoño: «Aparte de la boba teoría de la función poética, lo que a mí me alborotaba era la total ausencia en el ejemplario de muestras de poesía no castellana y la absoluta falta de referencias a las grandes experiencias poéticas no españolas de las que, en cambio, dependía directamente mi vocación y yo creía la de todos los demás aspirantes a poeta.»⁶¹

Que la literatura estrangera els interessava, ho prova, per exemple, no solament l'article de Barral sobre Rilke, sinó que Joan Ferraté traduï al castellà el capítol XIX de *Stephen Hero* i, cal remarcar-ho, al català *The Waste Land*, de T. S. Eliot, completa.⁶² És el mateix Joan Ferraté qui, als darrers números de la revista, s'ocupa una mica de la literatura catalana: un memorable text sobre *El carrer estret*, de Josep Pla, en el qual intenta de demostrar que es tracta d'una novella; un esplèndid estudi sobre les *Elegies de Bierville*, de Carles Riba; i ressenyes del *Cant espiritual*, de Blai Bonet, i de *Les hores retrobades*, de Joan Vinyoli.⁶³

«Laye» no oferí gaire creació literària, tampoc. A part les traduccions de les obres mencionades, la creació publicada es redueix a poesia, publicada només als darrers números, obra normalment de poetes que componen el nucli de col·laboradors de la revista. Al número 14, per exemple, Barral publica *Noche*, i al número 18 una selecció de *Las aguas reiteradas*;⁶⁴ Jaime Gil de Biedma publica *Alguien que duerme* al número 16;⁶⁵ Jaime Ferrán publica un recull de sonets, *La piedra más reciente*, inspirat en Aleixandre;⁶⁶ Alfonso Costafreda va publicar, en lloc d'uns poemes sobre la llibertat que li havia encarregat la revista, una mostra de la seva producció al número 23. Tanmateix, qui sap si per complir potser en part amb la comanda, reclama l'atenció del lector per a poemes com *La catedral y tiempo* o *Poema religioso*, que contenen «al menos alusiones explícitas a lo que de la libertad —ya desde

61. Carlos BARRAL, *Los años sin excusa*, p. 72. Sobre Rilke, vegeu *L*, núm. 21 (novembre-desembre de 1952), ps. 23-30.

62. Joan FERRATÉ, «*Stephen Hero*», por James Joyce, *L*, núm. 23 (abril-juny de 1953), ps. 105-116, i «*La terra xorca*», por T. S. Eliot, *L*, núm. 21 (novembre-desembre de 1952), ps. 44-54 (de la qual ha sortit una versió revisada amb un comentari; vegeu la nota 34).

63. *Introducción a las «Elegies de Bierville»*, de Carles Riba, *L*, núm. 23 (abril-juny de 1953), ps. 47-56 (en català a *Carles Riba, avui*, Barcelona 1955); «*Cant espiritual*» de Blai Bonet, *ibid.*, ps. 117-119; «*Les hores retrobades*» de Joan Vinyoli, *L*, núm. 19 (maig-juliol de 1952), ps. 51-55 (reproduït a *Dinámica de la poesía*, Barcelona 1968); «*El carrer estret*», novella, *L*, núm. 7 (setembre de 1950), ps. 41-48.

64. Carlos BARRAL, *Noche*, *L*, núm. 14 (juny-juliol de 1951), p. 27, i *Las aguas reiteradas*, *L*, núm. 18 (març-abril de 1952), ps. 47-50.

65. Jaime GIL DE BIEDMA, *Alguien que duerme*, *L*, núm. 16 (novembre-desembre de 1951), p. 38, i *Pedro Salinas en su poesía*, *L*, núm. 17 (gener-febrer de 1952), ps. 11-19.

66. Jaime FERRÁN, *La piedra más reciente*, *L*, núm. 19 (maig-juliol de 1952), ps. 47-50.

*nuestro origen y por causas bastardas— se nos niega, deforma o falsifica».*⁶⁷ En la catedral, en la seva dura pedra i en els seus fonaments enganyadors, Costafreda veu un símbol de la petrificació de la societat i de la negació de la realitat, de la història i de la llibertat; de la mateixa manera, la catedral es relaciona amb l'actitud de l'Església Catòlica, contemplativa i indiferent als problemes de la gent i del món; una idea que, molt tènue, és present també a *Poema religioso*.

Excepció feta d'aquestes ràpides al·lusions al tema de la llibertat en aquests dos poemes de Costafreda, l'obra de Barral, Gil de Biedma i Ferrán, si bé relacionada vagament amb la poesia realista dels cinquanta, difereix amb claredat de la branca més compromesa del moviment.⁶⁸ La qual cosa no és obstacle perquè «Laye», sense proporcionar una plataforma pública a la poesia social, li concedeixi un reconeixement tàcit i un suport discret. Per exemple, al número 15, Victoriano Crémer té un poema intítulat *Friso con obreros*, en el qual les esperances i els temors dels obrers reben un tractament digne però abstracte.⁶⁹ Aquest poema, d'altra banda, destaca dintre del recull de Crémer *Nuevos cantos de vida y esperanza*, que va obtenir el premi Boscán del 1951. Si recordem que la seva administració i adjudicació era en mans del grup de «Laye», sobretot Castellet i Barral, la concessió del premi a Crémer sembla que indica un encoratjament a la poesia social. Barral mateix, en ressenyar el llibre premiat, no amaga la seva desconfiança per «la poesia de programa, de arenga, de sujetos plurales», tot i valorar l'obra de Crémer com a mereixedora amb tota justícia del premi.⁷⁰

L'art i la crítica d'art

L'atenció prestada a l'art i a la crítica d'art és limitada però molt simptomàtica. Al costat d'articles que estudien artistes determinats, com ara Gabriel Ferrater sobre José María de Martín o Benjamín Palencia o José Milicua sobre Il Caravaggio, trobem articles d'abast teòric considerable, sobretot obra de Gabriel Ferrater i Joan Ferraté.⁷¹ Aquest darrer, a *Aspectos de la obra de arte*, aplica els principis sartrians a la relació entre artista i receptor, explica l'obra d'art en termes de proposta i operació i remarca la funció crucial del receptor en la «formació» i translació de l'obra d'art sobre la base de la seva

67. Alfonso COSTAFREDA, *Antología para «Laye»*, L, núm. 23 (abril-juny de 1953), ps. 97-103.

68. Tocant a la poesia social, el realisme i els seus problemes, remeto el lector a J. M. CASTELLET, *Veinte años de poesía española. 1939-1959* (Barcelona 1960), reeditat més tard amb el títol d'*Un cuarto de siglo de poesía española* (Barcelona 1965). En el món literari català el lector disposa de l'antologia-estudi de CASTELLET-MOLAS, *Poesía catalana del siglo XX* (Barcelona 1963).

69. Victoriano CRÉMER, *Friso con obreros*, L, núm. 15 (setembre-octubre de 1951), p. 3.

70. L, núm. 19 (maig-juliol de 1952), ps. 72-73.

71. Gabriel FERRATER, *La pintura de José María de Martín*, L, núm. 22 (gener-març de 1953), ps. 110-117, i núm. 23 (abril-juny de 1953), ps. 144-153; *Sobre el expresionismo, ante los paisajes de Benjamín Palencia*, L, núm. 19 (maig-juliol de 1952), ps. 59-64; José MILICUA, *La «Mostra» del Caravaggio en Milán*, L, núm. 19 (maig-juliol de 1952), ps. 23-36; Joan FERRATÉ, *Aspectos de la obra de arte*, L, (maig-juliol de 1952), ps. 5-10 (reproduït a *Dinámica de la poesía*, edició citada).

experiència i comprensió del món. Gabriel Ferrater emprèn, en un assaig sobre la possibilitat de la crítica d'art, la tasca d'eliminar l'impressionisme i el misticisme de l'activitat crítica i de fonamentar-la sobre bases més rigoroses i científiques, per tant, exempta de la necessitat de formular judicis de valor, reservats com són per al *connaisseur*. Així mateix, una crítica de base científica estudiarà els artistes (i l'art) com a productes històrics, «una crítica científica abordarà el estudio de los artistas individuales desde arriba, considerándolos como puntos de aplicación, no mayormente definidos, de fuerzas que existen con independencia de ellos; no podrá verlos como manantiales o centros de creación o de expresión individual».⁷² Resulta una mica sorprenent de veure fins a quin punt les observacions de Ferrater s'acosten al que podria ser una concepció materialista de l'art.

El cinema

D'acord amb la línia d'interès per l'exterior i amb l'ampliació de perspectives empresa per «Laye», Jesús Ruiz ofereix, als números 17 i 18, dos articles informatius i ben documentats, encara que de gran prudència, sobre els antecedents històrics del neorealisme italià.⁷³ D'una manera molt semblant a com Sacristán es limitava a tractar la tradició filosòfica de l'*engagement*, sense referir-se per res a la seva probable rellevança actual, Ruiz es concentra en els primers documentalistes anglesos, els primers realitzadors francesos i l'anomenada escola russa. L'interès dels seus articles rau no només en el fet que proveeixen el lector d'una informació novíssima, sinó en el tractament positiu i obert de directors com Pudovkin o Eisenstein, figures poc grates a la cultura oficial i reduïdes al circuit dels cine-clubs i de la bibliografia especialitzada.

En contrast amb les precaucions de Ruiz, Alfonso García Seguí, crític de cinema titular, es fa notar per la seva iconoclastia i pel seu falangisme pompos. No amaga, per exemple, les seves reserves a *Viva Zapata*, d'Elia Kazan; considera que les seves possibilitats com a drama sobre la lluita col·lectiva contra l'opressió estan viciades del tot. Acusa el guió de Steinbeck de superficial i carrincló; renya Kazan perquè presenta una imatge de Mèxic per a «turistes», perquè empra grans estrelles (per exemple, Marlon Brando) i perquè li falla «*realidad espontánea*». En resum, «*el film abunda en concesiones inadmisibles a un público elemental*».⁷⁴ Un to com aquest, si no més àcid, el trobarem a les ressenyes d'algunes de les pel·lícules neorealistes de l'època; ressenyes en què, a part crítiques més o menys justificables a la degradació i al convencionalisme, es fa evident un refús decidit del corrent en termes polítics.

72. Gabriel FERRATER, *Sobre la posibilidad de una crítica de arte*, L, núm. 23 (abril-juny de 1953), ps. 27-37. La citació correspon a la p. 35.

73. J. RUIZ, *Notas sobre el neorealismo*, L, núm. 17 (gener-febrer de 1952), ps. 51-54, i núm. 18 (març-abril de 1952), ps. 42-46.

74. A. GARCÍA SEGUÍ, «*Viva Zapata*», L, núm. 22 (gener-març de 1953), p. 83. Vegeu també L, núm. 23 (abril-juny de 1953), ps. 131-143, on hi ha uns comentaris força àcids sobre el cinema realista francès.

El tancament de «Laye»

Em penso que ara és lícit d'afirmar que l'horitzó intel·lectual i cultural de «Laye» s'eixampla amb el temps d'una manera apreciable, tant com avança la seva capacitat crítica. Ens dóna una idea de la distància recorreguda en aquest sentit una declaració de Castellet al número 2, quan es refereix a la política com «*la visión intuitiva y creadora del destino histórico de un pueblo*».⁷⁵ És cert que durant la primera època «Laye» va fer serioses i clares concessions a la mitologia oficial, però també és cert que a l'última etapa domina l'actitud contrària; una actitud crítica i heterodoxa que va suscitar preocupació en les autoritats. En efecte, diu Castellet, «el to progressiu d'inconformisme que va caracteritzar els darrers números de "Laye" va despertar els recels d'alguns dels elements oficials que la finançaven»; Fuentes Martín i fins Ruiz Giménez van intentar de defensar la independència editorial de la revista, però se'ls va imposar la disposició contrària d'Arias Salgado, que «va exigir que "Laye" passés a règim de publicació no oficial i que, en conseqüència, s'atengués a les normes de censura prèvia».⁷⁶ El consell de redacció es va negar a sotmetre's a cap control exterior i, doncs, va decidir de plegar la revista amb el número 24; a tall de comiat, aquest darrer número duia un vers de Garcilaso: desapareixia «Laye» «*sufriendo aquello que decir no puedo*».

Després de tancada la revista, el grup de «Laye» continua en certa manera actiu, ara en relació directa amb l'Institut de Estudios Hispánicos de Barcelona, una avançada cultural infiltrada al mateix temps que «Laye», com explica Barral: «*La apropiación de la revista "Laye" [...] venía a ser estrictamente paralela de la ocupación del Instituto de Estudios Hispánicos de Barcelona, filial bastante autónoma de la casa grande madrileña.*»⁷⁷ Dirigien formalment l'Institut un parell de funcionaris, un dels quals era «*el sociólogo Marsal [...], en aquel entonces venenosamente fascista*»⁷⁸ i després de vint anys d'exili a Amèrica demòcrata fervent. Les activitats de l'Institut es concentraven sobretot en els seminaris: el de política, dirigit per Farreras, el de ciències socials, dirigit per Juan Eugenio Blanco, el d'economia, dirigit per J. Alba Aroca, i el Boscán, on s'agrupaven els poetes del grup de «Laye». Aquests seminaris atragueren gent de fora també i actuaren com a nucli de les activitats intel·lectuals i literàries d'una sèrie de protegits, no relacionats amb «Laye», com ara Ana María Matute i Mario Lacruz, entre d'altres.

Conclusió

Em sembla oportú, a tall de conclusió, d'insistir en una sèrie de punts que considero de gran importància. En primer lloc, «Laye» ens ofereix un bon exemple de la manera com es podia manipular una publicació oficial amb una finalitat progressivament d'oposició i crítica. Ho permetia la circumstàn-

75. J. M. CASTELLET, *Intel·lectual y político, L*, núm. 2 (abril de 1950), ps. 6-7.

76. J. M. CASTELLET, *Breu història*, p. 46. Castellet mateix va confirmar-m'ho en una entrevista el 7 d'abril de 1976.

77. Carlos BARRAL, *Los años sin excusa*, p. 42.

78. Carlos BARRAL, *Los años sin excusa*, p. 43.

cia que la revista havia estat fundada per falangistes de provada militància i una certa preparació política, aleshores gairebé desencantats del règim i, com a conseqüència, amb contradiccions entre la teoria i la pràctica polítiques. Són ells els responsables directes de la incorporació a «Laye» d'un grup de gent en la seva major part no polititzada, però amb una mica d'experiència del treball en una publicació oficial. Aquests són, amb el suport dels primers, els responsables que «Laye» esdevingués una revista cultural dinàmica i combativa a la fi d'un procés que desplaçà la seva funció primera (i legal) de butlletí professional.

En segon lloc, els atacs i les polèmiques exteriors no feren sinó estimular les possibilitats de radicalització de «Laye»; en accentuar-se la pressió als darrers números de la revista, s'intensifica la resposta del grup pel que fa a la selecció, natura i orientació dels temes, nacionals o estrangers.

En tercer lloc, «Laye» no presenta cap posició ideològica elaborada i coherent. Certament, fa l'efecte que abandona el seu falangisme moderat del principi i adopta una actitud més inconformista i crítica. No podem parlar, però, encara d'una alternativa d'esquerres al règim establert, a desgrat de la simpatia per Sartre, l'existencialisme, el neorealisme, la filosofia alemanya, etc. La censura és, segurament, en part responsable d'aquesta mancança, encara que en part n'és responsable també el fet que l'equip (així l'anomena Barral amb prou encert) passava una fase de transició en la seva evolució ideològica. «Laye» és, doncs, una mena de camp de proves per a les noves opcions polítiques i culturals en mans d'intellectuals que, més o menys compromesos, es desplaçaren en la seva major part cap a l'oposició.

Finalment, des d'un altre punt de vista, «Laye» és un bon exemple de la incapacitat del feixisme espanyol de promoure un moviment juvenil ampli, lleial i amb consciència política. Són nombroses les contradiccions que duen l'intent d'estimular aquest moviment mitjançant revistes i institucions al fracàs i, en el cas dels més polititzats, a la dissidència. El control d'aquesta és palès en el tancament de «Laye», una revista, si no d'esquerres, prou heterodoxa i crítica com per a desvetllar sospites de subversió i haver de pagar-ne les conseqüències.

BARRY JORDAN
traducció d'Enric Sullà